

Лесин В.М.
Про "Вплив" на
В. Стефаніка
декадента
С. Пшибишевського

Ш 5(2-Уч) 54 Стефаник 48,3 +

Ш 5(4П) 5-47 Шибшевський 418,3.

ЛНБ ім. В. Стефаника

00081154 (J)

с 145-160

*Автори уарті Ассетиан
в знак згадки про польську
комуні, а не про польську
страхоту, а не про польську
не народний - автор уарті
12/12/58*

**ПРО „ВПЛИВ“ НА В. СТЕФАНИКА ДЕКАДЕНТА
С. ПШИБИШЕВСЬКОГО**

В. М. ЛЕСИН.

Питання про ставлення видатного українського новеліста Василя Стефаніка до модернізму й модерністів, про їх вплив на його творчість хоч не спеціально, а тільки побіжно, зачіпалося в критиці не раз. І все ж ще багато сторін цього питання не з'ясовано. Не розкриті зокрема ставлення українського письменника до одного з керівників польської декадентської літературної групи „Молода Польща“ Станіслава Пшибишевського. Автобіографічні матеріали В. Стефаніка можуть дати невірне уявлення про це. В автобіографії український письменник зауважував: „З польських письменників і поетів я найближче жив з Станіславом Пшибишевським і Владиславом Орканом“¹. В автобіографічній новелі „Серце“ він говорить навіть, що Пшибишевський і „його великі товариші навчили мене шанувати мистецтво“. На цій підставі в окремих статтях про Стефаніка перебільшувався вплив на нього з боку Пшибишевського. Листи ж українського новеліста і зіставлення творчості цих двох дуже різних, протилежних за творчим методом письменників, свідчать, що коли й слід говорити про вплив Пшибишевського, то тільки в одному плані: він своїм прикладом показав згубність та безперспективність і богеминого життя декадентів, і їх творчості. Ні особа Пшибишевського, ні його реакційні твори глибоко не захопили молодого В. Стефаніка, який тоді настирливо шукав свого шляху в літературі й поступово виходив на дорогу реалізму.

Знайомство В. Стефаніка з С. Пшибишевським відбулося на початку 1899 р. До цього український письменник пройшов десятирічний шлях творчих шукань, які розпочалися ще в час навчання в гімназії, коли разом з Л. Мартовичем він написав новелу „Нечитальник“ (1888 р.) та „Лумера“

¹) Василь Стефанік. Повне зібрання творів в трьох томах, вид. АН УРСР, Київ, 1949—1954, том II, стор. 17. Всі наступні цитати з творів і листів В. Стефаніка подаватимуться за цим виданням. Том позначатиметься римськими, а сторінка звичайними („арabsькими“) цифрами.

**ЗБІРКА
ДЕРКАЧІВ**

**ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України 145
Вер 408**

(1890 р.). Навчаючись у гімназії, В. Стефаник проявляв великий інтерес до соціалістичної, в тому числі марксистської літератури, до радикальної періодики. Найулюбленишим його українським письменником був Іван Франко, з яким він познайомився зразу ж після виключення з Коломийської гімназії й вступу до Дрогобицької (1890 р.). Через ряд років проніс В. Стефаник любов до творів видатного російського реаліста Гл. Успенського, двотомник творів якого він придбав на початку 1890 р. Його постійні зв'язки із сільською біднотою, російська (особливо Гл. Успенський) і українська реалістична література, зокрема твори й особисті зв'язки з Франком, спільна з Л. Мартовичем літературна й громадська діяльність — все це чинники, що вказували гімназистові Стефаніку шлях реалізму в літературі, формували його демократичні погляди.

В 1892 р. Стефаник закінчив Дрогобицьку гімназію та вступив на медичний факультет Краківського університету. Медицина не захопила студента, — він найбільше уваги приділяв літературним і політичним справам. Продовжуються поїздки по селах, особливо в час виборів. Не лякали Стефаніка й арешти та переслідування за агітацію. Часто зустрічався він на Краківському вокзалі з емігрантами, яких горе гнало із Галичини в невідомі краї. Їх горе переживав Стефаник як своє власне і розповідав про нього в своїх листах. Продовжуються зв'язки із Франком.

І все ж Стефаник потрапив до Кракова тоді, коли в буржуазній літературі й мистецтві стали яскраво проявлятися декадентські тенденції, які з великою помпезністю видавались проповідниками їх за нове й величне слово, за нові шляхи. В дійсності декаденти зводили літературу й мистецтво на манівці, а їх „нове слово“ нагадувало похоронний дзвін. І. Франко в статті „Доповіді Міріама“ (1894 р.) так писав про декадентів: „Замикаючись у тісній шкаралупі свого я, хоч і роздуюто до безконечності, вони тим самим замикають майбутнє для своєї поезії, і зарозумілі їх окрики скоріше голос умираючих, ніж вісників нового життя“.¹⁾ Початкуючий письменник Стефаник не завжди міг вірно розібратись у боротьбі літературних напрямків, не раз робив і хибні кроки, іноді захоплювався декадентськими творами чи вагався і не міг визначити, хто ж правий, болісно переживав це і навіть зневірювався в собі. Але постійні зв'язки з сільською біднотою, а також прогресивна література були тими маяками, які допомагали молодому Стефанікові пробиратись через розбурхане й затуманене декадентством краківське літературне море, щоб доплити до твердого ґрунту реалізму й спорудити на ньому „Синю книжечку“, „Камін-

¹⁾ Іван Франко. Твори в двадцяти томах, том XVIII, К., 1955, стор. 232.

ний хрест“ і „Дорогу“. Але це був кривий і тяжкий шлях, який часто спрощується літературознавцями.

29 лютого 1896 р. Стефаник у листі до О. Гаморак, говорячи про зміну й боротьбу літературних напрямків, називає таких письменників: Л. Толстого, П. Верлена, Д. Байрона, М. Лермонтова, Е. Золя, Ш. Бодлера, А. Мюссе, бр. Гонкурів, П. Якобсона і Г. Ібсена. Цей список говорить про різносторонню обізнаність у світовій літературі. Далі Стефаник зауважив: „Я хотів Вам лиш дати образ течій і борбів, які ведуться нині в Європі mezi двома школами літературними. Ся борба є не лиш в літературі, вона дійшла і до штук красних (мистецтва—В. Л.) і витворює символістів, імпресіоністів і ніколи, як Золя, не можна говорити, що ся борба — є борбою в жовніри хлопчиків. Навіть такий Ібсен в посліднім часі стався містиком. Се діло не мало-важне; єго треба знати...“ (III, 57). Зробивши дуже слушні зауваження про гостру боротьбу двох напрямків у літературі, Стефаник не виявляє чітко своїх симпатій. Осуду декадентських тенденцій в його листі не було. І навіть більше: Стефаник гудив реалістичний загалом роман Е. Золя „Гроші“, а пророкував довговічність творам предтечі декадентів Ш. Бодлера, що написав отруйні „Квіти зла“, в яких опое-тизував потворність і жахи.

Та вже наступні листи виявляють захоплення творами російського реаліста Гл. Успенського, швейцарця Г. Келлера та ін. Але коли охопив сумний настрій, в листі до В. Морачевського він передає його словами П. Верлена.

Не маючи остаточно сформованих поглядів на літературу й опинившись у вирі гострих літературних дискусій, що точилися в Кракові, Стефаник іноді виявляв розгубленість. Він розумів, що повинен „раз вийти з ліса ріжних напрямів літературних, котрі, — як писав,—тепер мене на роздорожю напали і кождий тягне на свій бік“ (III, 58). Але зробити це було не легко. І іноді в Стефаніка з'являлося бажання втікти від цієї боротьби, щоб уникнути потреби визначити своє місце в ній. 26 червня 1896 р. він писав Л. Бачинському: „Я такий з'абсорбований наукою, відчитами, zebrajami¹⁾, комерсами і т. д., і т. д., що не маю горячішого бажання, як сидіти спокійно в селі і не чути десять разів на годину: Verlaine, Zola — плагітор, страйк в Neukirch-en, Ходинская площадь. Все має свою міру, і нерви також мають свою. Тепер жию лиш гадкою, аби дістатися на зелену траву і мовчати і не мати нікого, аби ставив які-небудь питання“ (III, 75).

Але життя ставило запитання, на них потрібно було давати відповідь. І іноді в цих відповідях чувся вплив декадентів. Таким зокрема був задум восени 1896 р. створити

¹⁾ Зборами (польськ.).

журнал чи газету для молодих письменників із програмою: „Політики і духом не мало пахнути в газеті“, вона повинна стояти „на висоті шутки“, щоб „людям зробити дорогу з зізд краси“ (III, 79, 80). Знайти гроші й редактора для такої газети Стефаник не зміг, — задум лишився не здійсненим. А коли весною 1899 р. до нього звернувся С. Яричевський, „аби-м старався у Чернівцях о модерну газету для молодих“ (III, 178), він скептично поставився до цієї ідеї.

Коли Стефаник відривався від краківських літературних гуртків, агітував по селах за „мужицького посла“ Франка чи боронив його від цькувань польсько-австрійсько-української реакції після появи статті „Поет зради“, — тимчасове некритичне захоплення декадентством розвіювалося. Але й у цей час здавались йому хорошими деякі декадентські твори („Гість“ М. Метерлінка, „Брехня“ П. Бурже, „Потоплений дзвін“ Г. Гауптмана, якась книга датського реакційного філософа і письменника-містика С. Кіркергарда та ін.).

Влітку 1897 р., перебуваючи на Буковині, Стефаник повідомляв, що „написав-єм малих образків на цілу книжку за один вечір“ (III, 120), що цю книжку збирається назвати „З осени“, що побуюється, аби критика не рознесла її у пух після видання. „Чую, що-м не так написав, як би-м хотів, але пропало... Якесь то жерело моє висихає на чисту воду, але на якийсь терпкий трунок то богате“ (III, 122). Видати цю збілочку поезій у прозі Стефаник не зміг: його „чічку файну“ (квітку хорошу) визнали „не файною“. У квітні 1898 р. Стефаник розповідав у листі В. Морачевському: „ті, що мали дати гроші, сказали: „Талант є, та нема у сих творах служби громаді, нема науки для теперішнього покоління, таке можуть собі багаті німці друкувати“ (III, 138). Стефаник не назвав тих, хто відмовився друкувати його багату на „терпкий трунок“ книжечку, але вони мали рацію. Цікаве й посилення на багатих німців, що видають твори без „служби громаді“. Адже саме в Німеччині вийшло ряд творів польських декадентів, зокрема в 1895 р. повість С. Пшибишевського „De Profundis“, в якій відтворені видіння й галюцінації потвори, закоханої в рідну сестру.

Молодий автор болісно реагував на відмову надрукувати його першу книжку. „Я,—писав він, — подер у їх очах папері... і тепер я чистий з праць, що нема в них служби громаді“ (III, 138). Але в час готування збірки Стефаник надіслав Морачевським для оцінки і в знак поваги сім поезій у прозі, зауважуючи: „То, що виберете, то най лишиться Вам, а решту кину людям у друкованій книжці“ (III, 119). Ці поезії в прозі збереглися в архіві

Морачевських. Три з них — „З хорім на двір“, „Над його головою голуб“ і „Йшов з поля“—Стефаник потім доробив, і вони відомі як реалістичні новели „Виводили з села“, „Портрет“ і „Діти“. „Раненько чесала волося“—це поетична розповідь-спогад про справжній випадок, який мав місце з першою любов'ю автора Євгенією Бачинською. „Городчик до бога ридав“ на образі передчасно зів'яленої морозом білої троянди відтворює долю бідняцьких дітей, що гинули ще малими. „У воздухах плавають ліси“—пейзажна картина, яка перегукується з написаною тоді ж у Відні поезією в прозі М. Черемшини „Щоб не тії гори“. Але в М. Черемшини яскравіше виступає соціальний мотив і нема тої незвичайності й символіки, що в Стефаника („закований голос сопілки“, „закляті слова коханки“ тощо). А вже поезія в прозі „Під горою коло ліса“ й зовсім оповита улюбленою декадентами містичною таємничістю. В ній говориться про смерть старої ворожки, яку перед тим навістила кінська голова, принесла їй зів'ялий лопуховий лист, а силоміць забрала цвіт папоротнику. Тут без сумніву позначився вплив декадентів, які особливо кохалися в містичних мотивах.

Читання декадентської літератури гнітюче впливало на молодого письменника. Та він продовжував шукання справжнього шляху в літературі. В листопаді 1897 р. Стефаник робить таке дуже промовисте зізнання в листі до В. Морачевського: „Я бідний та такий замучений! Відірвався від свого пня, від мужицтва і як лист дубовий не даюся ще осени, але в'яну, ої жовтію. Мені треба великих болів і радостей, таких як болі, мені треба твердості, роботи мужицької і надії по тій роботі. А я гину, бо ті болі, радости і надії я знаю, але не маю їх“ (III, 128). І автор листа гріє душу спогадами дитинства, як він із іншими хлопчиками колядував на селі, як у одного селянина знайшлося телятко, як під спів колядників малий хлопчик із радості цілував телятко.

У листопаді й грудні 1897 р. в чернівецькій газеті „Праця“ з'являються перші Стефаникові реалістичні новели з життя сільської бідноти: „Виводили з села“, „Стратився“, „Синя книжечка“, „У корчмі“, „Сама саміська“ і „Побожна“. Редактор дуже вільно поведився з першими новелами Стефаника. 10 лютого 1898 р. автор писав О. Маковецькій: „В „Праці“ з моїх образків лихо знає що вийшло, а то лиш через чужі додатки“ (III, 135). І все ж поява образків у друкові була дуже радісною для письменника. Він витинає із газети свою „Синю книжечку“ й надсилає В. Морачевському, зауважуючи, що цей твір „й по написаню мені подобаєся“ (III, 131). Коли ж польський друг переклав „Синю книжечку“ на польську мову та прислав Стефаникові переклад, той, дякуючи, писав: „Сам вижу тепер, що воно файне є— така малесенька трагедія усіх хлопів на світі“ (III, 142).

Доречно відзначити, що такого задоволення у Стефаніка не було, коли він закінчив у вересні того ж року позначену впливами декадентства збірку поезій у прозі „З осени“ („Чую, що-м не так написав, як би-м хотів, але пропало“— (III, 122).

І тільки тоді, коли Стефанік ціле десятиріччя вже прошукав свого шляху в літературі й твердо ставав на ґрунт реалізму, коли вже написав глибоко реалістичні новели „Виводили з села“, „Синя книжечка“ та ін.—він вперше почув про твори С. Пшибишевського. У листопаді 1897 р. Стефанік надсилає своїй приятельниці О. Гаморак твір цього польського декадента „De profundis“ („З глибини“) і при цьому зауважує: „Якби Вам не подобалася книга, то я вам другу куплю“ (III, 126).

З неведеного зауваження не ясно, чи сам Стефанік читав цей твір. Він прагне бути якомога ближче до своїх героїв—селян-бедняків. Напередодні 1898 року він відмовився приїхати на святки до Морачевських, щоб не сидіти серед інтелігентів та панів. „... Я вибираюся,— писав він,— до мужиків у повіт Збаразький... На святій вечір мужицький я буду у мужиків. Я хочу чути доконче, як „зажурлися гори й долини, що не зродила жито-пшениця“ (III, 132). Стефанік в уяві малює картини того, як він витягатиме із снігу маленьких хлопчиків і слухатиме їх колядки, як чути розповіді старої баби: „народові гірко жити, але відколи-м запам'ятала, то все на святій вечір весело стає людям“. „І мені,—писав він далі у грудні 1897 р. до Морачевського,—весело стане. Може на тій тканині, що я на ній вишиваю, поміститься файне бабине слово, і ясні зорі святого вечора, і голоси хлопців з-під вікон. Бо та моя тканина тепер мережитьься чорним шитєм. А баба мене на дорогу справить, як свою внуку, що єї вчить вишивати. Скаже баба: ой, небоже, та ще ти молодий, та ще снігу на голові не маєш, то вишивай всякими шовками, аби шите було веселе і ти аби був веселий із-за того шитя твого. Тому я їду межі людей на святій вечір“ (III, 133).

В наслідок поїздок „межі людей“ весною 1898 р. в „Літературно-науковому віснику“ з'явилися новели Стефаніка „Засідання“ і „З міста йдучи“ та спогад про щасливе дитинство „Вечірня година“. В новелах через розмову селян автор показав, як на селі „всьо перевекслювалоси“, як все більше стає „зарібних людей“.

Важко жилося селянам. Весною 1898 р. по селах ширився голод. Стефанік у листах, що були яскравими мініатюрними новелами, розповідав про прибитих голодом людей, про спухлих дітей, що сидять, „як квітка непідоляна“ (III, 139), про спеку, що випалювала збіжжя, про голодних, спухлих і пожовтілих пастухів... Наступила осінь, а голод

не припинився: збіжжя не вродило—і „моє село тепер травить (харчується—В. Л.) лишень бараболою. Має надію, що перезимуєся лишень бараболою“ (III, 153). Навить хорим нема чого іншого дати з'їсти. В листах цього часу знаходимо начерки пізніше написаних новел „Камінний хрест“, „Новина“ та ін. І хоч Стефаник звертається до О. Кобилянської з проханням „прислати... на малий час біографію Нічого (Ніцше—В. Л.) або яку порядну книжку“ (III, 154),—він розуміє справжню ціну і ніцшеанської „білокурої bestii“—надлюдини і декадентських творців „штуки для штуки“ (мистецтва для мистецтва), трубадурів „нагої душі“. Перебуваючи у Львові у січні 1899 р., Стефаник писав до О. Гаморак: „Я хожу з Морачевським по артистах і артистках. Всі вони трохи нудні. Жінки бояться діти родити, хлопці бояться товпи—відважні. Говориться багато о голій душі, ще радше о голих жінках, а найрадше о нічим. Всі хочать вигонити розум за десятій поріг, але розум то почув і сам утік. Лишилася гола душа, але гола. Скука“ (III, 165).

Із середовища жреців „чистої краси“ і „нагої душі“ Стефаник рвався в середовище сільських злидарів. Коли він приїздив у рідне село, селяни цілими гуртами йшли за порадами до нього. „Часом,—писав він у червні 1898 р.,—з мужиками поза північ балакаю, часом чую, що всі мене дуже люблять, часом чую силу, що-м середина усіх утїх і болів мого села...“ (III, 142). Після тривалих розлук селяни буквально засипали свого улюбленця скаргами й розповідями про горе. „Мої мужики,—писав Стефаник 12 вересня 1899 р. з Русова,—заболочують хату і не можуть свої біди навповідатися. За кілька місяців набралось у них стілько нових скарг і турбот, що всіх стямити не годен. На жодну нема ради, а кожда так борзо одна по другій приходить, що ще не встиг „селянин“ обтерти поту по одній, а вже від другої мотлоха трясє“ (III, 194). Ще раніше, весною 1897 р., в листі з Русова Стефаник переповідав розмову селян про тяжку мужицьку роботу, про те, що земля родить лише три колоски: для царя, для шинкаря й для пана з попом, а селянинові четвертого вже нема.

Знайомство Стефаника з С. Пшибишевським припадає на початок 1899 р., коли він був уже автором цілого ряду реалістичних новел і коли вже в Чернівцях друкувалась славнозвісна збірка „Синя книжечка“.

Як відомо, з кінця 1897 р. почав виходити у Кракові декадентський щотижневий журнал „Życie“ („Життя“). Крім творів польських декадентів у ньому друкувались занепадницькі твори письменників інших країн: Ш. Бодлера, С. Малларме, Гюїсманса, П. Верлена, Е. Верхарна, Ф. Ніцше, М. Метерлінка, П. Альгенберга та ін. Через деякий час керівником краківських декадентів і редактором журналу

„Życie“ стає Станіслав Пшибишевський. Яскраву характеристику польських декадентів, що групувалися навколо Пшибишевського, дали тоді ж І. Франко і Леся Українка.

Закінчуючи в 1899 р. статтю „Сучасні польські поети“, Франко робив такий висновок: „Обік покоління 80-х років силкується коли не оригінальною творчістю, то бодай голосним криком, рекламою і чудернацькими вибриками форми здобути собі місце на польським Парнасі наймолодше покоління 90-х років. Воно, скільки можемо судити досі, йде за покликотом Тетмаера і групується довкола Пшибишевського. Містика і еротика, надмірне переоцінювання штуки (мистецтва— В. Л.) і самих себе, — се їх головні оклики. Їх літературної продукції поки що не видно“¹⁾. Глибоку оцінку польській декадентській поезії кінця минулого століття в наступному 1900 р. дала і Леся Українка в „Замітках про новітню польську літературу“. Вона писала, що ця поезія „настроена похмуро, і всі песимістичні течії світової поезії знаходять в ній свій відгомін: демонізм Байрона, що прагне до нірвани, пантеїзм Шеллі, холодний космічний песимізм Леконт де Ліля і (Хозе) - Марія-Ередія, сатанізм Бодлера, зверхлюдська презирливість Ніцше, туга пересичення і набожність відчаю Верлена, моральний нігілізм Рембо, вічно страждаючий естетизм д'Аннунціо, безумний лунатизм Сар Пеладана, — все це відображається, як в дзеркалі, в творіннях краківської школи поетів, що створили собі кумир із поетичної прози неістово-натхненного Станіслава Пшибишевського“.²⁾

Творці „нового мистецтва“, що групувалися навколо Пшибишевського, були дуже галасливими. Вони зі всіх сил прагнули привернути до себе увагу і часто домагалися цього бдгемним способом життя та друком аморальних і просто скандальних творів, які до того ж виставлялися як нібито „грунтова дезинфекція“ затхлої літературної атмосфери в Галичині, як початок ренесансу польської поезії. Стефаник, перебуваючи тоді в Кракові, не міг не помітити нових віянь у літературному житті. 7 лютого 1899 р. він повідомляв О. Гаморак: „Є тепер тут новина — се Przybyszewski. Я ще з ним не знайомий, але зазнайомлюся. Він є тепер у моді“ (III, 167). Через три дні тому ж адресатові Стефаник давав ширшу характеристику „модного письменника“: „Пшибишевський є в Кракові. Багато дуже п'є і в екстазі алкогольній пише, а в обезсиленю б'є, що видить в хаті, і свариться з жінкою. Як з ним познайомлюся, то Вам більше напишу“ (III, 168).

¹⁾ Іван Франко. Твори в двадцяти томах, том XVIII, К., 1955, стор. 225.

²⁾ Леся Українка. Твори в п'яти томах, т. IV, К. 1954, стор. 382—383

Свого знайомства з Пшибишевським не описав Стефанік у листах. Але це знайомство відбулося скоро і його вплив був негативним. Через тиждень після цитованої звістки — 19 лютого 1899 р. — він тій же О. Гаморак пише про якусь „велику силу, що бушує в душі“, і про необхідність її „спалити в обіймах сто куплених дівок, в синявім поломіні грогу, в сибаритизмі фантазії...“ (III, 170). Привезений із села душевний спокій і простота в товаристві Пшибишевського виявляються непотрібними: „Треба, — писав він далі, — шпурнути ті перестарілі шмати в пропасть... Треба так позамотувати всі шовкові нитки душевні, аби їх навіть пальці дорогої жінки не розмотали“ (III, 170). В наведених уривках листа звертає на себе увагу і характерне для оточення Пшибишевського поетизування п'яного розгулу та розпусти, і незвичайні метафори. Закінчується лист розповіддю про запії: „А потім я пішов у товариство. Я говорив і впав. Потім пхали мені горівки в зуби — добра, ой добра. А потім я співав зо три години собі під носом без гадки, без думки:

Und was sie reden — leerer Schaal.

Ich bin ein Fremdling überall...“¹⁾

26 лютого 1899 р. Стефанік у листі до О. Кобилянської повідомляв про свої відвідини театру і додавав: „Навіть на вольну сцену, уряджувану Пшибишевським, дістаю запрошення. Якось давали Метерлінка „Intérieur“.²⁾ Гарне“ (III, 172). Крім захоплення містичною символістичною драмою бельгійського письменника М. Метерлінка „Там всередині“, висловленого в листі до О. Кобилянської, Стефанік того ж дня повідомляв О. Гаморак про висилку її „Божественної комедії“ Данте та збірки модерністичних оповідань К. Тетмаера „Меланхолія“, а її сестрі Євгенії Калитовській — автобіографії, „держаної в тоні „Wahrheit und Dichtung“³⁾ (III, 172). Цю автобіографію Стефанік спершу назвав „Confiteor“. Друкується вона під назвою „Моє слово“.

В цій мистецьки написаній поезії в прозі автор „Синьої книжечки“ використовує незвичайні, навіяні творами імпресіоністів, тропи і фігури, щоб розповісти, як він, селянський син, пішов у інший, панський світ і зустрів там до себе погорду і зневагу, які отруїли його життя і штовхнули в світ фантазії. Стефанік безуспішно ловив „новий і чорний світ“ „за його поли, а він згідно глядів“ на нього, як на жебрака — і змусив зацікавитися з болю на довгі роки. Він

¹⁾ І що вони говорять — пуста шкаралупка.

І я всюди чужинець (нім).

²⁾ „Там всередині“.

³⁾ „Правда і вигадка“.

йде в поле, і думки „ссали землю і годували... самотою“. Потім „сторив собі свій світ“, „своє царство“. „Як безумний, — пише він далі, — бреду хмарою своєї фантазії. Сто раз розпускаю сили своєї душі, аби далекими світами відшукати моє щастя“. Але марно — неводи його сердечних бажань рвуться в ставі його минувшини і нічого не ловлять. І він, засмучений, дрімає, потім летить на чорних хмарах, ріже небесні зорі... І заключний акорд: „А я шукаю щастя під небом і падаю...“.

Як не високо в піднебесся літав письменник на крилах своєї буйної фантазії, він знов і знов падав на землю. Земне життя сільської бідноти раз у раз вривається в павутинну мережанку його мрії і рве її. Коли митець сидить серед полів, його „поять спокоем“ „солоний піт і тихі пісні, що снувалися за орачем, за плугом і за погоничем“, а також маленькі пастухи і вівці, які нагадували про його дитинство. Навіть мандрі „хмарою своєї фантазії“ пов'язуються з реальним, земним життям за допомогою такого порівняння: неводи сердечних бажань письменника рвуться, не можуть нічого зловити: „вертають до мене помучені й без нічого — як мужики з лану“; „як старий жовнір дерев'яними ногами блукає, так я блукаю“. Мрія Стефаніка не може, слідуючи рецептам модерністів групи Шибишевського, залетіти за сині хмари й зовсім відірватись від землі, від земного горя та радощів. І через рік — в лютому 1900 року — Стефанік так про це напише В. Морачевському та О. Гаморак: „Тісно мені все було, я все виривався і літав білими хмарами і падав, падав. Але я падав веселий. Впав та впав, коби кілька лиха!“ (III, 200). І в другому листі: „А ще одно я роблю. Вириваю з корінем моє прив'язане до землі, бо воно мене путає. Не дає підлетіти. А ще освобожує мене від терпіння... О тепер я так хотів би походити по ній і поглянути, як мільйони ривчаків гуторять по ній пісеньку на надію весняну. І я баную за нею, а вона нічо не помагає мені! А повинна, бо я єї дуже любив“ (III, 201).

Та в 1899 році, в період нового, певною мірою мало-критичного захоплення модерністичною літературою, Стефанікові здається, що декадентизм „Франко... неуміло уїдає“ (III, 173), що велике значення в людському житті має „також чиста душа і доброта, і безінтересовність“ (III, 173). Хоч сам тут же критикує брехливу, падку до кар'єри буржуазну інтелігенцію, яка не любить народу, — і цим виявляє не „безінтересовність“, а турботу за долю трудящих. Цією ж турботою просякнута була і реалістична новела „Камінний хрест“, послана до „Літературно-наукового вісника“. На цей час, певно, припадає й Стефаніків переклад декадентського оповідання норвезького письменника

Арне Гарборга „Загублений батько“. Твір просякнений індивідуалізмом, песимізмом і містицизмом. В ньому на кожній сторінці „повчання“ ніцшеанського пошибу („Помагати бідним, то значить ховати злодіїв“, „Кожен годує себе на сало і на заріз для свого надчоловіка“, „Ніхто не став мудрим, хто не навчився мовчати“, „Треба зі своїх гріхів збудувати сходи, аби вийти на висоту“ і т. д.). І аж не віриться, коли у „Літературно-науковому віснику“ за 1902 р. (т. I) під оповіданням „Загублений батько“ бачиш, що його переклав В. Стефанік.

Читаючи декадентську писанину, перебуваючи в гуртку декадентської „Молодої Польщі“, перекладаючи твори модерністів, Стефанік все ж скептично поставився до пропозиції буржуазного націоналіста Смаль-Стоцького виготовити книжку про жінок і кохання. У березні 1899 р. він писав до О. Гаморак: „Ще є плани такі, аби у вересню дати другу книжку друкувати щось з жінок і любови. Такі бажання принайменше мій накладця вискаже. На то конто сто левів дїстав-єм для заохоти. Сто левів пропалося і вірителі позабирали, а заохота разом з соткою минулася“ (III, 176).

Як відомо, в 1900 році вийшла друга збірка новел Стефаніка під назвою „Камінний хрест“. Але видав її не Смаль-Стоцький у Чернівцях, а М. Яцків у Львові. І не було в ній еротичних творів, яких вимагав С.-Стоцький.

Як видно із листування, Стефаніка до глибини душі хвилюють події реального життя: ті робітницькі діти із змарнілими обличчями, які, стоячи перед виставленими у вікнах магазинів гарними забавками, забувають за голод і біду; згадки про свій перший виїзд погоничем на оранку; згадки про селян, що від побитого градом жита вертали з безумною розпукою; про тих бідарів, які їхали до Канади шукати плуга й роботи, бо „банда опришків“ їх вигнала з рідної землі... Страшні поневіряння емігрантів він описує не тільки в листах. Цю тему письменник висвітлює і в новелі „Камінний хрест“, і в статті „Для дітей“, опублікованій М. Павликом у „Громадському голосі“. І не міг Стефанік піти шляхом Пшибишевського, Тетмаера, Альтенберга, Гарборга та інших декадентів, бо їх погляд на життя, їх ставлення до трудящих було діаметрально протилежним. Тетмаер тоді оспівував „еротику, одуріння і забуття в любовнім одурі“, а також „пересит, обридження і нірвану.“¹ Пшибишевський проголошував мистецтво „найвищою релігією“, а її капеланом і пророком—митця, що проникає і відкриває найглибші таємниці всесвіту, що „не служить жодній ідеї“,

¹) І. Франко. Сучасні польські поети (899), Твори..., т. XVIII, стор. 22¹—222.

стоїть над світом, нічим не обмежений, є „паном панів“ і то відкриває найгірші брудні, то переймається світлістю бога. У маніфесті декадентизму „Confiteor“ („Życie“, 1899, № 1) Пшибишевський твердив, що мистецтво є „відтворенням того, що вічне, незалежне від будь-яких змін та випадковостей, не залежне ані від часу, ані від простору, значить: воно є відображенням сутності, тобто душі у всяких її проявах, не залежно від того, чи вони хороші чи погані, прекрасні чи огидні“. В збірці статей „На шляхах душі“ Пшибишевський, іронізуючи з реалізму, матеріалізму і соціалізму, славив круту й обривисту „дорогу душі“, „для якої життя є тяжким сном і болісним передчуттям якогось іншого життя і світу, передчуттям інших зв'язків та інших глибини, ніж ті, до яких може досягнути наш бідний, бідний мазок“. Автор виступає рішучим противником логіки і здорового глузду. Він писав: „Для розуму два помножене на два є чотири, для душі ж може бути мільйон...“

Твердячи, що „в наших часах проявляється душа у взаємних ставових стосунках“, Пшибишевський, що проголосив себе співцем „нагої душі“, у творах „Homo Sapiens“, „De Profundis“, „Над морем“, „З циклу вігилії“ та ін. показував цю „нагу, чисту вільну душу“, у вигляді брудної потвори, що круг себе сіє муки і смерть, підпалює будинки, безчестить і знеславлює жінок, навіть рідних сестер, зраджує і призводить до загибелі друзів, пиячить і тоне в розпусті, а потім вдає з себе надлюдину, тішиться хоробливими мареннями й галюцінаціями. У „нагої душі“ нестримний порив до „нагого тіла“, — і ніякі закони, мораль, почуття дружби і т. д. не спинюють її. Таким є зокрема герой тритомного роману „Homo Sapiens“ Фрік Фальк, який відбив у друга дитинства Микити наречену Ізу і цим привів його до загибелі, потім знеславив невинну дівчину Маріт, яка втопилася, і т. д. Так діє „нага душа“, для якої земне життя є „тяжким сном і болісним передчуттям якогось іншого життя і світу“...

Л. Українка в „Замітках про новітню польську літературу“ (1900) висловлювала радість, що і в польській літературі знайшлися сили, які піддали осміянню „оголену душу“ Пшибишевського, що створюване цим письменником мистецтво є мистецтвом жмільки. „Пшибишевський відрікається від щастя і краси в ім'я „сили“, Жеромський в ім'я „жалості“; один хоче звільнити мистецтво, другий людство, — але кого може звільнити невірник у кандалах?“¹ — з іронією говорить Л. Українка.

¹) Лесь Українка, Твори, т. IV, стор. 393.

Коли А. Крушельницький видав свій переклад книжки Пшибишевського „Із циклу вігилії“ (1899), І. Франко висловлював здивування, „пощо і для кого перекладено її на нашу мову?“ Великий Каменяр бачив у цьому творі тільки вияв божевілля, тяжкої духовної хвороби, обоження авторського мізерного „я“, показ жінки „в одній тільки функції—самці“. ¹⁾

О. Кобилянська, що жваво листувалася із Стефаником і не раз говорила з ним на літературні теми, в листі до П. Тодорова від 30 січня 1901 р. писала, що їй зовсім не подобаються хоробливі твори Пшибишевського, що вона не могла їх навіть читати. „Та всяка бабранина его в відносинах між жінкою і чоловіком в грубшій змислі слова, та брудна хоробливість, она мене все так поражала, що я з обридженем кидала его книжку з рук і не брала її більше. Оно сумно, як чоловік нічого іншого не бачить в жінці, крім самці. Не люблю таких мужчин, і не люблю тих зденерованих авторів“.

Хоч у Стефаника були періоди некритичного ставлення до писань модерністів і він перебував деякий час у особистій дружбі з Пшибишевським, йому не подобались ні твори, ні спосіб життя цього письменника. Він був настороженим в розмовах, вступав з ним у „битви“, а його оточення ненавидів. У червні 1899 р. він писав О. Гаморак: „Був-ем у Пшибишевського на его запросини. Говорили п'ять годин без перерви. Чоловік він сердечний, але до решти запитий. **Я его все боявся, аби він на мене не мав якогось впливу.** По тій битві він питався мене, чи може мене в коліно поцілювати, бо здавало би ся ему, що землю цілює. Неприємно було. У него пізнав-ем дуже багато всяких світових пройдох літературних“ (III, 185). В листі з того ж часу до В. Морачевського читаємо: „Пшибишевський зле чуєся, бо ригає по кілька разів на днину. Ціле его оточене є дурне та й погане до того. Чого їм все захоуєся бути „wylakierowanymi“, ²⁾ того не зміркую? Як їх зійдеся більше, то перехвалюються один проти другого“, що з перепоя ригали на ринку, що здобули собі туберкульозну гарячку тощо. „Пшибишевський, — зауважує Стефаник далі, — надто добрий, що їх не прожене на всі вітри“ (III, 189).

Ще більш чітко висловив Стефаник своє негативне ставлення до способу життя і творчості Пшибишевського, а також і до керованого ним журналу „Życie“ у листі до О. Гаморак в лютому 1900 р.: „Я сам міркую, що „Życie“ свое зробило і може вмерти, бо занадто монотонне зробилося. Є в чоловіці щось більше, як звірська любов і перед-

¹⁾ Іван Франко, Твори..., т. XVIII, стор. 226—227.

²⁾ Вилакованими (польське).

чуте о якімось містичнім світі. Все а все за це говорити, то сприкриться. Щодня проходить до мене Пшибишевський і деревіє на канані. Mam trzy morgi ziemi po ojcu i tylko o tej ziemi teraz mys'le.¹⁾

Чоловік вже не нещасливий, але демонічний в недолі. Пірвав всі нитки межи собою і людьми і тепер шукає кінців і сили не має ані в очах, ані в руках, аби наново присилитися. Пропав. Я маю то щастє, що багато людей йдуть до мене зі своїми ранами, аби я їх як пес облизував“ (III, 198).

В наступному листі з того ж часу і до того ж адресата розповідається, що Пшибишевський все приходив до Стефанника пити горілку, „витолочував канану“ і говорив про своє бажання поїхати з жінкою Івою до Парижа, щоб вступити до найгіршого шинку і там з нею танцювати. Оскільки його ім'я відоме, говорив Пшибишевський, він зможе зібрати багато людей. А тут збанкрутував до щенту. „Писати неспроможний, а пити хочу величезні збани — непропорція!“ (III, 199).

В інших листах Стефанник повідомляє, що жінка Пшибишевського втікла з поетом Бжозовським, лишивши йому дівчину, а взявши з собою хлопця, бо він, виявляється, був не його, а якогось маляра; що потім цю жінку застрілив якийсь любовник на Кавказі і т. д.

Стефаникові дивними були закиди, що Пшибишевський чи В. Морачевський спрямували його на шлях декадентства і безідейності. З іронією він у серпні 1899 р. писав з села Довгополе до В. Морачевського про „дуже смішні“ розмови „патріотів“, ніби „через Вас я стався славним і декадентом, через Вас на руснів незабавки найде новий напрям у літературі. Бояться, що Ви зведете молодих русинів з моєю помочєю на манівці фраз і безідейності. Я, — писав далі Стефанник, — слухаю і весело мені на душі, що Ви наважалися русинів кинути у пропасть безідейности“ (III, 191).

Сила Стефанника як письменника полягала в постійних і міцних зв'язках з народом, в його постійних турботах за долю сільської бідности і прагненні своїми творами служити їй. „...Треба, — повідомляв він О. Кобилянську 5 червня 1899 р., — писати другу книжечку і пускати єї по нашій землі. Може хто полюбить нашу землю, але дуже, дуже, так, як я люблю“ (III, 184). „А хотів би-м сильно вдарити в серце люцьке, так сильно, як часом грім дупить о скалу“

¹⁾ Маю після смерті батька три морги ґрунту й лише про ту землю зараз думаю (польське).

(III, 187), — писав він до О. Гаморак. А для цього треба добре знати життя народу. І тому бажання: „Хочу цілу Русь видіти і хочу написати на осінь книжку за цілу Русь“ (III, 189). У відміну від декадентів, що копір-сались у своїй затроєній алкоголем чи гашишем „нагій душі“, Стефаник, як свої власні, переживав страждання бідняків, що тяжко трудилися й пухли з голоду. „Чому, — запитував він у листі до О. Гаморак 28 травня 1900 р., — приходять на мене такі години, що я рукою не можу махнути, аби не згадати якогось терпіння руки чиеї, що схилитись не можу, аби не почути якогось болю чиегось поперека, очима глянути не можу, аби не почути якихось очий, що гляділи голодні на щось і т. д. і т. д.“ (III, 214). Письменник побачив бабусю в полатаній одіжі, що йшла на лан. І він уже уявляє, як вона йтиме межею і, напружуючи очі, вглядатиметься в неї, щоб знайти й зібрати сухі корневища для палива, як „надибає колос вже чорнявий, надгнилий“ і сховає за пазуху. Автор на собі відчуває, як болять попереки баби, коли вона схиляється за корневищем, як болять її руки, коли вона оббиває знахідку від землі, як „пече у шкіру, коле“ схований за пазуху колосок, як тріскають плечі під ношею. „Мене так болять плечі і вухами чую шелест ковільок у гобортці. То таке немиле, як з головок ковількових земля, персть, по п'ятах сиплється“ (III, 215).

У Стефаника було багато особистого горя, особливо горе, викликане смертю любимої матері, розривом із батьком тощо. Але, пише він, „щасте, що я маю ще кілька сили, що всю їдь і трійло не викидаю із себе... Я хочу бути як інші, хочу говорити і не обливати нікого туманом розпуки“ (III, 207). І в неволах, що він подавав до друку, розповідались трагічні життєві історії, але розпачу, песимізму, який вбачився зокрема Б. Лепкому, в них не було. Відтворювати горе сільських злидарів, їх гнітючі переживання і роздуми дуже важко: потрібно самому все те пережити. „А я пишу тепер, — повідомляв 23 липня 1900 р. в листі до О. Гаморак. — Часом то кров'ю ряди веду вперед, часом безкровними вже губами лиш шепчу і не веду далі рядів“ (III, 218). Іноді таке перенапруження кінчалось погано. „Тому тиждень, — писав він у листопаді 1900 р., — я дістав нервовий напад коло стола, по нападі прийшла сильна депресія, і я несвідомо перележав на столі кілька годин... Зо три дні я ледве волочив ногами і попав в отупіне. Нині мені ліпше, але нічого умисловом не вільно робити через два місяці найменше“ (III, 225). Але коли новела вдається, вона при-

Дер 408
0-80000

носить авторові задоволення. Про це він повідомляє, закінчивши „Кленові листки“. Творчість вимага великого напруження і зусиль, але він продовжував кувати „світові метал“, писати яскраві образки з життя зубожіючого села, знаходив яскраві слова для створення незабутніх картин.

І зразком у цьому був для Стефаніка не декадент Пшибишевський, а реалісти І. Франко, Гл. Успенський, М. Конопницька та ін.

Трен.

Дер 408
0-80 ко.

Дер 408

Лесин В.М.
Про "вплив" на
В. Стефаніка
декадента
С. Пшидишевського